

Gijzelaars in een ideologische fuik

Hoe komt men in een sekte terecht? En hoe geraakt men er terug uit?

Johan Braeckman¹

Het is moeilijk, zo niet onmogelijk om een bevredigende definitie te geven van wat een sekte, of sektarische groepering of beweging is. Ook over de overeenkomsten en verschillen met wat men Nieuwe Religieuze Bewegingen noemt, bestaat onenigheid. We verduidelijken dat een niet-essentialistische benadering, die ervan uitgaat dat een sektarische groepering in meer of mindere mate aan een reeks criteria voldoet, meer genuanceerd en wetenschappelijk verantwoord is. Vervolgens analyseren we de sociaalpsychologische factoren die ertoe bijdragen dat iemand zich aansluit bij een al dan niet schadelijke sektarische groep. We analyseren enkele misverstanden hierover, en illustreren de complexe dynamiek van de toetreding met meerdere voorbeelden. Tot slot gaan we in op de vraag wat sekteleiden er kan toe brengen om de groep te verlaten.

1. Inleiding

In België ontwikkelde de discussie over en het onderzoek naar sekten zich vooral sedert de veelbesproken parlementaire onderzoekscommissie erover die in 1996 werd opgericht. Het ontstaan van die commissie was een rechtstreeks gevolg van de dood van 74 leden van 'de Orde van de Zonnetempel', een sektarische groepering waarvan de Belgische arts Luc Jouret (1947-1994) een van de leiders was, samen met de Italiaan Joseph di Mambro. Na zijn studies geneeskunde was Jouret een tijdje beroepsmilitair. Als paracommando nam hij deel aan de Slag om Kolwezi, Zaïre (1978). Daarna schoolde Jouret zich bij in homeopathie. Hij bekwaamde zich verder in andere zogenaamde alternatieve geneeswijzen, dat wil zeggen wetenschappelijk onbewezen of ontcrachte medische opvattingen en therapieën, waaronder 'spirituele' en 'holistische' geneeswijzen. Ook voor het paranormale ontwikkelde hij een bijzondere interesse. In het begin van de jaren tachtig begon hij een homeopathische praktijk in Annemasse, Frankrijk. Hij gaf geregeld lezingen voor diverse genootschappen met interesse voor het spirituele, het paranormale, en voor alternatieve geneeskunde. Zo leerde hij Joseph di Mambro kennen, de leider van een Zwitserse New Age beweging. Ze stelden vast meerdere interesses te delen, en richtten in 1984 de Orde van de Zonnetempel op. (Lewis, 2006)

De centrale beginselen van hun nieuwe organisatie baseerden ze op een mix van de traditie van de Rozenkruisers enerzijds en het New Age spiritualisme anderzijds. De Rozenkruisers vormen een beweging die in de vroege zeventiende eeuw ontstond. De leden ervan beweerden

¹ De auteur doceert wijsbegeerte en wetenschapsgeschiedenis aan de Universiteit Gent. Van 1999 tot 2003 was hij vast lid van de raad van bestuur van het Informatie- en Adviescentrum inzake de schadelijke sektarische organisaties (IACSSO). Hij dankt Gwenny Cooman, Jurgen Slembrouck, Ester Struelens, Brecht Decoene en drie anonieme reviewers voor het nalezen en becommentariëren van een eerdere versie van dit artikel.

in het bezit te zijn van esoterische kennis uit het verleden, verborgen voor de rest van de mensheid. Die kennis zou diepere inzichten bieden in de natuur, het universum en het geestelijke. Vaak verwijst men in dit verband naar het hermetisme, de alchemie, de christelijke mystiek en de joodse Kabbala. Het begrip New Age slaat op een spirituele beweging die zich in het westen ontwikkelde in de jaren zeventig van de twintigste eeuw. De aanhangers ervan combineren esoterische filosofie, Oosterse mens- en wereldbeelden, alternatieve geneeswijzen, astrologie en diverse andere pseudowetenschappelijke opvattingen. Men kan de ontwikkeling van de New Age beweging interpreteren als een reactie op het individualisme, consumentisme en kapitalisme zoals zich dat ontwikkelde na de Tweede Wereldoorlog.

Di Mambro werkte vooral achter de schermen, terwijl Jouret de (Franstalige) wereld rondtrok om de esoterische leer van de Orde van de Zonnetempel uit te dragen en leden te verwerven. Hij beweerde dat de beweging terugging tot de Middeleeuwen en dat hijzelf een erfgenaam was van een lange lijn van grootmeesters die de occulte kennis bewaarden en verspreidden. Het is erg lastig, zo niet onmogelijk om helder uiteen te zetten waar de Orde precies voor stond. Ook de wereld voorbereiden op de wederkomst van Christus behoorde tot de agenda, evenals het unificeren van het christendom en de islam. Verder geloofde men dat zich in de loop van de jaren negentig een apocalyptische gebeurtenis zou voltrekken, die het einde van de wereld inluidde. Aan de rekruten beloofden de leiders inwijding in al die geheime kennis en een belangrijke rol bij het realiseren van de New Age idealen. Diverse rituelen zouden zorgen voor de spirituele vooruitgang van de leden. Tijdens ceremonieën droegen de leden kledij zoals de vroegere rozenkruisers. Ze hielden een zwaard vast waarvan di Mambro beweerde dat het hem duizend jaar eerder geschonken was, uiteraard in een vorig leven.

Doorheen de jaren tachtig nam het ledenaantal gestaag toe, maar begin jaren negentig doken problemen op. In meerdere landen ontstond het vermoeden dat de vereniging praktijken uitoefende in strijd met de wet. Op een bepaald moment werd Jouret gearresteerd omdat hij illegaal wapens wou kopen. In Europa en Canada maakten de autoriteiten het de beweging steeds moeilijker, waarop Jouret, di Mambro en meerdere andere leden naar Australië uitweken. Daar ontstond de gedachte dat het stilaan tijd werd om de wereld te verlaten en over te gaan naar "een hogere dimensie". Terug in Europa voegde Jouret, samen met twaalf andere leden, de daad bij het woord. Ze pleegden zelfdoding op twee verschillende plaatsen in Zwitserland. De nacht daarvoor schoten di Mambro, Jouret en enkele anderen een groep leden dood die eerder kalmeermiddelen innamen. Zo 'hielpen' ze de leden om de transitie te maken van het aardse leven naar 'de hogere dimensie'. Hetzelfde gebeurde ongeveer simultaan op andere plaatsen. Tientallen leden pleegden zelfdoding door een gif in te nemen, anderen werden doodgeschoten of verstikt. Wat bij het grote publiek sterk tot de verbeelding sprak, was het feit dat men in een Zwitserse kapel meerdere doden vond die in een cirkel lagen, hun voeten tegen elkaar aan en hun hoofd aan de rand. Ze droegen rituele kledij en hadden een plastic zak over het hoofd gebonden. Elk van hen was in het hoofd geschoten. Eerder, in oktober 1994, was reeds een baby vermoord, waarvan di Mambro beweerde dat het 'de antichrist' was, die de spirituele missie van de Orde kwam dwarsbomen. Ook de ouders van het kind, zelf leden van de Orde, werden vermoord. Officieel hield het bestaan van de Orde van de Zonnetempel op na de dood van de stichters, maar het weerhield een andere groep er niet van om een jaar later eveneens zelfdoding te plegen. In 1997 volgden nog eens vijf mensen dat voorbeeld. In afscheidsbrieven verwees men naar de "hypocrisie en het

onderdrukkende karakter van deze wereld". Uiteindelijk kwamen 74 mensen om het leven, waaronder meerdere kinderen.

Naar aanleiding van dit alles, besliste de Belgische overheid om een onderzoek in te stellen naar het mogelijke gevaar voor Belgische burgers van vergelijkbare sektarische groeperingen. (Denaux, 2002) De hiertoe opgerichte parlementaire onderzoekscommissie presenteerde haar rapport aan het federale parlement op 28 april 1997. Er was behoorlijk veel ophef over een lijst van 189 groeperingen die tijdens het onderzoek ter sprake waren gekomen. Hoewel het rapport zeer duidelijk maakte dat die lijst geen opsomming vormde van wat men doorgaans sekten noemt, werd ze toch zo geïnterpreteerd. Al snel had men het over "de sektenlijst", terwijl het in werkelijkheid louter een index – een synoptische tabel – betreft. De commissie stelde vast dat ook in België wel degelijke schadelijke sektarische organisaties actief waren. Ze gaf daarom het advies een centrum op te richten dat zowel informatie over dergelijke bewegingen verzamelt, als advies geeft aan wie erom vraagt. De wet van 2 juni 1998 resulteerde in het Informatie- en Adviescentrum inzake de schadelijke sektarische organisaties (IACSSO), evenals in een administratieve coördinatiecel inzake de strijd tegen dergelijke organisaties. Het Centrum zelf doet niet aan bestrijding of vervolging, maar bestudeert, analyseert en adviseert. In de loop der jaren is een gespecialiseerde bibliotheek aangelegd, ter plekke te raadplegen door het publiek.²

2. Definitieproblematiek

2.1 De maandenlange werkzaamheden van de parlementaire commissie, evenals de debatten omtrent de oprichting van het IACSSO, maakten duidelijk dat het verre van eenvoudig is om een precieze omschrijving te geven van wat een sekte precies is, en niet is. Nog lastiger is het om te definiëren wat we kunnen verstaan onder een *schadelijke* sektarische organisatie. In de internationale academische literatuur is het ondertussen meer en meer gebruikelijk om het woord *sekte* (Engels: *cult*, Frans: *secte*, Duits: *Sekte*) te vermijden, omwille van de negatieve bijklank ervan. (Richardson, 1993) In plaats daarvan heeft men het, eerder eufemistisch, over "nieuwe religieuze bewegingen" of "nieuwe religieuze groeperingen". Zowel in de media als bij het brede publiek blijft het gebruik van het woord *sekte* evenwel gangbaar. Aangezien de klemtoon van deze bijdrage elders ligt, ga ik niet in detail in op de literatuur omtrent de definitieproblematiek. Veeleer zal ik een aantal kenmerken bespreken, die ook van belang zijn om een antwoord te geven op de twee vragen die ik verderop behandel: hoe komt iemand in een sekte terecht, en hoe geraakt men er terug uit? Ik hanteer in wat volgt eerder het begrip *sektarische beweging*, omdat de besproken eigenschappen ruimer zijn dan enkel *religieuze* bewegingen. Het streven naar een strakke definitie is niet erg zinvol. Een betere benadering houdt in om verenigingen of groepen in meer of mindere mate *sektarisch* te noemen, naarmate meer of minder eigenschappen die we ermee associëren, aanwezig zijn. Bij sommige groeperingen, bijvoorbeeld de hierboven besproken Orde van de Zonnetempel, kan men vrijwel elk kenmerk aanvinken; bij andere, bijvoorbeeld een yogaclub met een charismatische leraar en zijn aanbiddende volgelingen, slechts enkele. Het is duidelijk dat het verschil tussen die twee groepen enerzijds zeer groot is, maar anderzijds vertonen ze een

² Meer info over de werking van het IACSSO: <https://www.iacssso.be/>

familieverwantschap. (Een benadering die de filosoof Ludwig Wittgenstein introduceerde.) Ik verschil als persoon in meerdere opzichten van mijn zus, mijn oom en mijn neef, maar we hebben ook meerdere overlappende kenmerken, waardoor we in een aantal opzichten meer aan elkaar gelijk zijn dan ikzelf met mijn buurvrouw, collega of vriend.

2.2 Vanuit dit perspectief is duidelijk dat het woord *sekte* te essentialistisch is; alsof de ene groep honderd procent sektarisch is, en een andere groep volstrekt non-sektarisch. De omschrijving *sektarische groepering* heeft dit nadeel niet en is daarom *operationeel* handiger. Een sektarische groepering hoeft ook niet *nieuw*, noch *religieus* te zijn. De internationale benaming *new religious movement* slaat bijgevolg slechts op een deelverzameling van de veel grotere groep van sektarische bewegingen, wat niet impliceert dat elke nieuwe religieuze beweging sektarisch is. Niet alle sekten zijn religieuze bewegingen, en omgekeerd. Men kan overigens ook een discussie voeren (die ik hier zal vermijden) over wat we precies onder 'religieus' kunnen verstaan. Is de Orde van de Zonnetempel een religieuze groepering? Ja, als we occultisme, esoterie en spiritualisme religieus noemen, maar lang niet alle religie-onderzoekers zullen dat volgen. Meerdere politiek geïnspireerde groepen, bijvoorbeeld neonazistische organisaties, beroepen zich evenzeer op occulte en esoterische teksten, maar weinigen zullen ze daarom *religieuze* verenigingen noemen.³ Men kan evenwel overtuigend aantonen dat ze een *sektarisch karakter* hebben.

2.3 Ook het begrip *schadelijk* laat zich niet eenvoudig omschrijven. Artikel 2 van de aangehaalde wet van 2 juni 1998 drukt het zo uit:

[E]lke groepering met een levensbeschouwelijk of godsdienstig doel, of die zich als dusdanig voordoet en die zich in haar organisatie of praktijken, overgeeft aan schadelijke onwettige activiteiten, het individu of de samenleving schaadt of de menselijke waardigheid aantast. Het schadelijk karakter van een sektarische organisatie wordt onderzocht op basis van de principes welke zijn vastgelegd in de Grondwet, de wetten, de decreten, ordonnances en in de internationale verdragen inzake de bescherming van de rechten van de mens welke door België werden geratificeerd.

In de praktijk is het evenwel vaak lastig om de *schadelijkheid* concreet te omschrijven. Het voorbeeld van de Orde van de Zonnetempel roept hieromtrent niet veel discussie op, ook al kan men vanuit een extreme opvatting over zelfbeschikking argumenteren dat het wilsbekwame volwassenen vrij staat om tot een vereniging toe te treden die zelfdoding aanmoedigt. (Zelfdoding op zich is niet wettelijk verboden, en hulp bij zelfdoding is in België niet strafbaar, al is er discussie over wat dat precies betekent.) Maar wat bijvoorbeeld met een volwassene die toetreedt tot Jehova's Getuigen? De Belgische grondwet (1831) garandeert religieuze vrijheid, daar hoort onder meer de vrijheid van eredienst bij en het lidmaatschap van religieuze verenigingen die geen misdaden plegen⁴. Vanuit juridisch oogpunt is lid worden van Jehova's Getuigen, niet schadelijk. Maar stel dat de bekeerling een partner en kinderen heeft. Zij kunnen, in acht genomen de regels die de Getuigen hun leden opleggen, de toetreding van hun vader en partner wel degelijk als schadelijk ervaren, om meerdere redenen. Er treedt een ernstige scheeftrekking op van normale familiale verhoudingen, bepaalde feestdagen worden niet meer gevierd, een deel van het budget gaat naar de bankrekening van de Getuigen, enzovoort. De bekering kan tot een relatiebreuk leiden, wat op zijn beurt

³ Het nazisme zelf was reeds geworteld in occulte tradities, zie bijvoorbeeld Nicholas Goodrick-Clarke (1995).

⁴ Zie de bijdrage van Jurgen Slembrouck in dit Cahier.

implicaties heeft voor het eventueel hoederecht over de kinderen, voor erfeniskwesties, en dergelijke meer. De wet omschrijft dit misschien niet als schadelijk, maar vanuit menselijk standpunt is de schade moreel en emotioneel aanzienlijk⁵. Ook hier geldt dat een essentialistische omschrijving niet mogelijk en ook niet wenselijk is. Wat *schadelijk* is, kent meerdere invullingen en gradaties, en heeft ook een subjectieve kant.

2.4 Het is niet omdat we concepten en begrippen zoals *sekte*, *sektarische beweging* of *groepering* en *schadelijk* niet exact kunnen definiëren, dat ze daarom betekenisloos zijn. Die drogreden staat bekend als *Loki's weddenschap*. Volgens een Noorse mythe zouden de dwergen Loki onthoofden, maar ze mochten daarbij geen deel van zijn nek mee afhakken. Loki argumenteerde dat men het onderscheid tussen zijn nek en zijn hoofd niet strikt kon maken. Bijgevolg mochten de dwergen hem niet onthoofden. In werkelijkheid is het niet zo moeilijk om het hoofd te (onder)scheiden van de nek, ook al is er een zone die men niet precies kan omschrijven. De Brusselse historica Anne Morelli brengt Loki's drogreden naar voren in haar standpunt dat sekten niet zijn te onderscheiden van religies, en dat men schadelijke sekten niet kan differentiëren van onschuldige sekten. (Morelli, 1997) Dat kan men uiteraard wel, maar niet zo zwart-wit als Morelli het blijkbaar noodzakelijk acht.

2.5 Wat zijn nu de kenmerken waardoor een groepering in meer of mindere mate sektarisch is, en mogelijk gradueel schadelijk? Het volgende lijstje is niet noodzakelijk volledig, maar bevat wel de belangrijkste aspecten. (Vermeersch & Braeckman, 2019; Oliver, 2012; Bromley, 2004; Lewis, 2001; Barker, 1990; Cult Research; International Cultic Association)

- (1) *Inpalming*: de mate waarin men een meer of minder belangrijk deel van zijn leven, denken en handelen door een mens- en wereldbeschouwing laat bepalen.
- (2) *Groepsvorming en de creatie van een vijandsbeeld*: de mate van wederzijdse controle die de groepsleden op elkaar uitoefenen, en het aanwakkeren van een 'in-group' versus 'out-group' tegenstelling (*Wij met zijn allen tegen de rest van de vijandige wereld*).
- (3) *Hiërarchie*: de mate van macht die de leidende figuren op de volgelingen kunnen uitoefenen, inclusief de mogelijkheid tot straffen en het verwekken van angst.
- (4) *Charismatische leider of goeroe*: de macht kan volledig in handen zijn van een figuur die allen als de 'verlichte', of de 'Messias' beschouwen.
- (5) *Afzondering van de wereld*: de mate waarin de handelingen en gebruiken (bijvoorbeeld voeding, kledij, arbeid) afwijken van die van de omgeving of van het eigen verleden; afzondering van familie en vroegere vrienden, werkkring, enzovoort.
- (6) *Uitverkiezing*: de leden van de groep kunnen ervan overtuigd zijn dat ze een apart statuut van 'uitverkorenen' hebben; ze menen bepaalde informatie te bezitten, of bepaalde dingen te kunnen, waarvan andere mensen verstoken blijven.
- (7) *Geslotenheid voor informatie*: de mate waarin het contact met de media en met kritische of alternatieve informatie wordt verbroken; dogmatisme over het eigen mens- en wereldbeeld, gebrek aan het vermogen tot twijfel en zelfbevraging.
- (8) *Irrationalisme van geloofsovertuigingen*: de mate waarin de groepsleden overtuigingen hebben die in strijd zijn met algemeen aanvaarde of wetenschappelijk onderbouwde opvattingen (bijvoorbeeld complottheorieën, het geloof in buitenaardse wezens, niet werkzame geneesmethodes, enzovoort).
- (9) *Proselytisme*: de mate waarin de leden van de groep intense pogingen aanwenden om nieuwe leden te werven.

⁵ Wat mogelijke schade betreft voor kinderen met fundamentalistische en sektarische ouders, zie Heimlich (2011).

(10) *Verhinderend uittreding of afvalligheid*: de mate waarin de leider(s) of andere leden het iemand moeilijk of onmogelijk maken om de groep te verlaten.

3. Enkele vergelijkende voorbeelden

3.1 De criterialijst maakt het mogelijk om diverse groepen of verenigingen in meer of mindere mate sektarisch te noemen. Zo kan ook een land, of de bestaande politieke cultuur ervan, sektarisch zijn, zie bijvoorbeeld Duitsland onder Adolf Hitler, of Noord-Korea sedert de heerschappij van Kim Il-Sung. Ik ga wat dieper in op het laatste voorbeeld en maak enkele vergelijkingen met andere groeperingen, ter illustratie van de kenmerkende eigenschappen. (Dikötter, 2019)

In augustus 1946 werd Kim Il-Sung ingehaald als "de held van de natie", en "de leider van alle Koreanen". Een Koreaanse romanschrijver beschreef hem als "de zon". Zodra de Sovjet-Unie instemde met Kim als "grote leider", werd het maatschappelijk, economisch en politiek Sovjetmodel op alle niveaus van de samenleving geïnstalleerd. Tijdens die beginfase, toen het nog kon, vluchtte naar schatting een miljoen Noord-Koreanen naar Zuid-Korea. De cultus rond Kim nam zeer snel een hoge vlucht: hij zou geniaal zijn en over bovennatuurlijk gaven beschikken. Zijn acties als voormalig verzetsstrijder kregen bovenmenselijke proporties. Dit laat zich goed vergelijken met de cultus rond sekteleiders zoals bijvoorbeeld Jim Jones (stichter van Peoples Temple en Jonestown), Bhagwan Shree Rajneesh (leider van de Bhagwanbeweging, ook gekend als Osho) of Lafayette Ronald Hubbard (oprichter Scientology). Jim Jones, die in november 1978 meer dan negenhonderd mensen aanzette tot 'vrijwillige' zelfdoding (kinderen werden vermoord), beweerde dat hij miraculeuze genezingen veroorzaakte; dat een door hem gezegend zelfportret beschermend werkte tegen kanker en kogels en dat hij talloze keren gereïncarneerd was. Ooit was hij boeddha en Lenin, en gaandeweg claimde hij een goddelijke status te bezitten. (Guinn, 2017)

Noord-Korea onder Kim ontwikkelde een sterk vijandsbeeld naar de buitenwereld toe en eiste totale loyaliteit van de bevolking. Het staatsapparaat hield iedereen scherp in de gaten, maar ook gewone burgers stonden wantrouwig tegenover elkaar. Een ogenschijnlijk gebrek aan trouw aan de natie en haar leider, kon tot een beschuldiging van verraad leiden, wat gevangenschap, marteling of de dood betekende. Zo bijvoorbeeld veroordeelde men iemand tot vijf jaar gevangenis omdat hij een krant waarin een foto van Kim stond, als verpakkingspapier gebruikte. Veel burgers waarop een of andere verdenking rustte, werden publiek vernederd. Kim liet ook meerdere van zijn politieke tegenstanders oppakken en executeren. Niet alleen drukte hij zo de tegenstand van politici en de bevolking de kop in, hij maakte meteen ook duidelijk wat er gebeurde met al diegenen die van het rechte pad afdwaalden. De parallellen met sektarische groeperingen zijn duidelijk. Strengere controle van bovenaf, intern wantrouwen, verlies van elke vorm van privacy, openbare bestraffing, enzovoort: meerdere sekteleiders maakten er gebruik van om hun controle op de volgelingen en potentiële rivalen te bestendigen en versterken. Ook Jim Jones ontwikkelde de gewoonte om sommige leden publiek te vernederen. Hij speelde in op hun emoties, praatte hen een schuldgevoel aan en zette hen tegen elkaar op. Iedereen die was 'uitverkoren' om tot de groep te behoren, was gered van een miserabel bestaan. Het was niet meer dan normaal dat ze in ruil daarvoor dag en nacht klaar stonden voor 'de goede zaak' (de ideale samenleving creëren). Het

zette de leden tegen elkaar op. Als iemand blufte slechts vier uur te hebben geslapen, liet een ander weten nóg harder te hebben gewerkt, met amper drie uur 'verspilde' slaap. Hoe nederiger het werk dat ze deden, hoe meer ze zich moreel superieur voelden. Wie toetrad tot Peoples Temple, gaf meteen ook zijn privacy op. Jones verzamelde, net zoals de medewerkers van Bhagwan (Stork, 2009)⁶ en veel andere goeroes, voortdurend informatie over de leden die functioneel was om te manipuleren en te chanteren. Ook diende men afstand te doen van alle materiële bezittingen. Wie geld had, moest het overmaken aan Jones. Teri Buford, een lid van Peoples Temple die de massamoord en –zelfdodingsactie in Jonestown overleefde, getuigde dat Jones haar ooit over de leden toevertrouwde: "Keep them poor and keep them tired, and they'll never leave."

3.2 Ook andere kenmerken van sektarische groeperingen overlappen met Noord-Korea, zoals de creatie van een ideologie, en een mens- en wereldbeeld. Kim schreef meerdere boeken waarin hij op eerder grandioze manier zijn gedachtegoed uiteenzet, net zoals Bhagwan, Hubbard en meerdere andere goeroes dat deden. Jim Jones gaf talloze lezingen, die hij liet opnemen, waarna zijn volgelingen ze eindeloos moesten beluisteren. Typisch aan dergelijke uiteenzettingen is dat ze het niet al te nauw nemen met de historische waarheid, pseudowetenschappen en complottheorieën verspreiden, en zich een vorm van 'spiritualisme' en alwetendheid toemeten. De bevolking van Noord-Korea, net zoals (andere) sekteleiden, sloven zich uit om hun verbondenheid met de leider en zijn ideologie aan te tonen. Dat kan zich op talloze manieren uiten, bijvoorbeeld in bizarre eetgewoontes, kenmerkende kledij, het bespieden en verklikken van anderen, extreme ijver op de werkvloer, het fanatiek bestuderen van de geschriften van de goeroe, het verlenen van seksuele gunsten, enzovoort. Andere overeenkomsten betreffen het afsluiten van informatie en van de buitenwereld, die men tegelijkertijd als de vijand ziet. Informatie die toch binnenkomt en positief is over de buitenwereld, is vijandige propaganda. De eigen gemeenschap (de natie, de groep) beschrijft men als paradijselijk; de rest van de wereld is er veel slechter aan toe. Om dat laatste te verdoezelen, wil de buitenwereld de ideale samenleving die de sektarische groepering is, vernietigen. Dat verklaart waarom een land als Noord-Korea, overigens tot op heden, of een gemeenschap zoals de Branch Davidians (met als leider David Koresh), Jonestown of de Bhagwanbeweging in Oregon, voortdurend alert is voor een aanval van buitenaf, en zich tot de tanden bewapent (Noord-Korea met kernwapens, de Branch Davidians, Peoples Temple en de Bhagwangemeenschap met granaten, revolvers, machinegeweren en dergelijke meer). Jim Jones hamerde voortdurend op de zonden van de (Amerikaanse) buitenwereld, zoals armoede, vooroordelen, racisme en segregatie. Dankzij hem, dankzij Peoples Temple en Jonestown, waren de honderden leden van dit alles verlost. Jones voerde ook allerlei regels in die het contact met de externe wereld verhinderden. Zo bijvoorbeeld was het verboden om naar de film of op restaurant te gaan. Hij las alle brieven naar of van familie, en besliste of ze al dan niet in handen kwamen van de bestemmingen.

3.3 Tegelijkertijd tracht men vaak een zeer positief beeld op te hangen naar de buitenwereld toe. Men geeft bijvoorbeeld aan journalisten een volkomen georkestreerde rondleiding, in de hoop dat ze een zeer positief verslag naar buiten brengen over de natie of de gemeenschap. Vaak lukt dat nog ook. Zo kon de nochtans ervaren en gelauwerde New York Times journalist Harrison Salisbury als eerste Amerikaanse correspondent begin jaren zeventig een bezoek

⁶ Zie ook de Netflix documentaire *Wild, Wild Country* over Bhagwan (Osho) en zijn voormalige medewerkster Ma Anand Sheela (https://en.wikipedia.org/wiki/Wild_Wild_Country).

brengen aan Noord-Korea. Hij werd in een luxueuze Mercedes rondgereden, men liet hem modelscholen, fabrieken en boerderijen zien. Noord-Koreaanse kinderen bezongen de lof van de grote leider. Kim begroette Salisbury zo hartelijk als het maar kon. De journalist kwam zeer onder de indruk van Noord-Korea, en beschreef Kim als "a monumentally astute and visionary statesman". Op dat moment waren reeds honderdduizenden mensen opgepakt, opgesloten of vermoord. Een ontelbaar aantal anderen was omgekomen van de honger, door het desastreuze landbouwbeleid van Kim en zijn medestanders. De vertaler, aanwezig bij de gesprekken tussen Kim en Salisbury, bleek kort na het bezoek van de Amerikaanse journalist spoorloos verdwenen. Heel typerend is de rotsvaste zekerheid in het eigen gelijk van de leider. Kim kon zich onmogelijk vergissen; bijgevolg was alles wat fout liep in Noord-Korea de schuld van de buitenwereld. Ook Jim Jones had altijd gelijk, wat er ook gebeurde. Hij was het verplicht aan zijn half-goddelijke status om nooit een vergissing toe te geven. Zo verhindert men dat leden gaan twijfelen of zichzelf en elkaar kritische vragen stellen.

3.4 Toen Kim Il-Sung op 8 juli 1994 overleed, spoelde een golf van intens verdriet over het hele land. Mensen sloegen zichzelf op het hoofd, trokken hard aan hun haren, rolden hysterisch over de grond, verhieven hun vuist in wanhoop naar de hemel en huilden tranen met tuiten. Er was een soort opbod tussen de burgers onderling: wie vertoont de meest extreme vorm van verdriet? Op de staatstelevisie (andere kanalen zijn er niet) toonde men piloten die tijdens het vliegen in huilen uitbarsten, en zeelieden die hun hoofd tegen de mast van het schip sloegen. De periode van publiek verdriet en rouw duurde tien dagen. De geheime politie hield zoveel mogelijk mensen in de gaten: wie niet verdrietig genoeg was, of de droefenis leek te veinzen, werd opgepakt. Dergelijke vertoningen treden ook op bij sektarische groeperingen wanneer de goeroe overlijdt. Sommigen gebruiken het als een test, om de loyauteit van de leden na te gaan. Jim Jones bijvoorbeeld gaf soms te kennen dat hij dodelijk ziek was, of dat een aanval van de Amerikaanse overheid nakende was die de gemeenschap zou vernietigen. De reacties van de leden leerden hem wie *totterdood* trouw zou blijven, en wie twijfelde of mogelijk afvallig zou zijn. Dat vergrootte dan weer de macht die hij op die leden kon uitoefenen.

4. Hoe komt men erin terecht?

4.1 Het centrale probleem dat ik nu verder behandel, betreft de vraag naar het hoe en waarom van het toetreden tot een sektarische groepering. Hoe is het mogelijk dat sommige mensen zo ontvankelijk blijken voor opvattingen die vanuit rationeel oogpunt volkomen onhoudbaar zijn? Denk bijvoorbeeld aan sekten die menen dat de Apocalyps nabij is (Jehova's Getuigen; volgelingen van Harold Camping, van Tim LaHaye e.a.); dat men zelfdoding moet plegen om vervolgens door buitenaardse wezens gered te worden (*Heaven's Gate*); dat buitenaardse wezens, de *Elohim*, het leven op aarde schiepen (Raëlisme); dat engelen, mythische figuren en overleden beroemdheden zoals Elvis en Marilyn Monroe spirituele helpers zijn (*The Family International*); dat in elk menselijk lichaam 'thetans' vastzitten, een soort zielen van vijfenzeventig miljoen jaar oud, die bevrijd moeten worden (*Scientology*), enzovoort. De lijst van sekten die er extreem ongeloofwaardige opvattingen op nahouden, is lang. Ze zijn niet alleen volkomen in strijd met vaststaande wetenschappelijke kennis (bv. creationistische sekten die astronomie, kosmologie en evolutiebiologie verwerpen), maar vaak ook met

ethische en democratische waarden en normen (bv. racistische en ideologisch extremistische sekten, of groeperingen gekenmerkt door bv. polygamie of pedofilie⁷). Hoe kan het dat zoveel mensen zich door dergelijke denkbeelden laten overtuigen? Er zijn meerdere verklaringen naar voren gebracht, die elkaar niet noodzakelijk uitsluiten maar eerder complementair zijn. Maar alvorens dit uiteen te zetten, wil ik twee veelgehoorde argumenten betwisten.

4.2 Ten eerste: het is niet zo dat sekteleiden over het algemeen onintelligent, laaggeschoold of slecht geïnformeerd zijn. De Amerikaanse psycholoog Michael Shermer argumenteert overtuigend dat het net vaak intelligente mensen zijn die vallen voor ongeloofwaardige opvattingen. (Shermer, 1997) De reden hiervoor is in principe eenvoudig, maar heeft ook een contra-intuïtief aspect: *verstandige mensen zijn goed in het bedenken van intelligente argumenten om onverstandige opvattingen te verdedigen*. Anders uitgedrukt: wie slim is, kan goed rationaliseren. Uiteraard zijn cognitief kwetsbare mensen een makkelijke prooi voor onhoudbare opvattingen. Wie nooit iets leerde over de evolutietheorie, zal misschien reeds *a priori* een creationistische mythe meer geloofwaardig vinden. Wie helemaal niks afweet van astronomie en kosmologie, kan meer ontvankelijk zijn voor absurde beweringen over *aliens*. Maar dergelijke mensen zijn niet goed in staat tot het verdiepen of het versterken van opvattingen die ze ooit, om onverstandige redenen, tot zich namen. Het vraagt net behoorlijk wat intelligentie om bijvoorbeeld een pseudowetenschap of een complottheorie te verdedigen. Wetenschapsfilosofen wijzen erop dat een pseudowetenschap, ondanks het feit dat ze volkomen fout is, even complex en vernuftig kan zijn als authentieke, volwaardige wetenschap. (Cioffi, 1998) Iemand die onverstandig is, en niet in staat is tot (zelf)studie, slaagt er niet in om zich de finesses van een pseudowetenschap, of het *belief system*, de ideologie en het mens- en wereldbeeld van een sektarische groepering, ten volle eigen te maken. Hij kan ze dan ook niet verdedigen tegen kritiek, noch verder verfijnen en nuanceren. Het is meteen ook een belangrijk aspect van de verklaring waarom zoveel verstandige, hoogopgeleide mensen in het zwaartekrachtsveld van een sekte terechtkomen, en zich er niet kunnen aan onttrekken: ze hebben zichzelf, met in hun ogen redelijke argumenten, *erin geredeneerd*.

4.3 De tweede reden die men vaak aanhaalt, is dat mensen die toetreden tot een sekte het slachtoffer van *brainwashing* (hersenspoeling) zijn. Dat zou meteen ook verklaren waarom het zo lastig is om een sekte weer te verlaten: wie is *gebrainwasht*, kan niet meer redelijk denken en is blind voor de feiten. Ook dit is geen afdoende verklaring. Zelfs al zou *brainwashing* een welomschreven techniek zijn om mensen als het ware willoos te maken en vatbaar voor mentale 'programmering', moeten we nog altijd de vraag beantwoorden hoe het komt dat we er vatbaar voor zijn. De verhalen omtrent *brainwashing* waaiden naar het Westen over vanuit China. (Alcock, 2018) In de jaren veertig van de twintigste eeuw ontwikkelde men in China een 'therapie' om de ongelukkigen die niet meteen de voordelen van het communisme inzagen, omwille van 'onzuivere gedachten', te overtuigen. Die zogenaamde therapie bestond erin om hardleerse mensen op te sluiten en te isoleren van alle positieve sociale contacten. Vervolgens stelde men ze zoveel mogelijk bloot aan communistisch gedachtegoed. Als de informatie niet leek door te dringen, volgden er straffen, of marteling. Wie de lessen wel leek te snappen, beloonde men (beter voedsel, minder isolatie e.d.). Wanneer de autoriteiten ervan overtuigd waren dat iemand doordrongen was van de juiste,

⁷ Voor dat laatste, zie bijvoorbeeld de fundamentalistische Mormoonse sekte die onder leiding stond van Warren Jeffs. Jeffs trouwde met tachtig vrouwen, waarvan meerdere minderjarig. (Singular, 2008).

communistische inzichten, verkreeg hij de vrijheid. In wezen is dit het toepassen van *operante conditioning*; de techniek die wenselijk gedrag bekrachtigt (beloont), en ongewenst gedrag bestraft.

In 1953 gaven 21 Amerikaanse soldaten, die tijdens de Koreaanse oorlog door de Chinezen krijgsgevangen waren genomen, aan dat ze niet meer terug wilden naar de Verenigde Staten. Dit leek onbegrijpelijk: waarom zouden ze een communistisch regime verkiezen boven een vrije samenleving? De Amerikaanse journalist Edward Hunter publiceerde enkele jaren voorheen een boek waarin men dacht de verklaring te vinden: die soldaten waren gehersenspoeld. (Hunter, 1951) Hij beweerde dat hun herseninhoud als het ware was uitgewist, met inbegrip van hun waarden en normen, en hun mens- en wereldbeeld. Ze waren opnieuw als een kind, makkelijk om te 'herprogrammeren', alsof hun brein een leeggemaakte harde schijf was waarop de Chinezen geheel andere informatie plaatsten. In de decennia daarna raakte het begrip *brainwashing* ingeburgerd in de context van sekten. Hoe kon men anders begrijpen dat ook verstandige, hoogopgeleide jongeren, opgegroeid in stabiele gezinnen met een meer dan gemiddeld inkomen, ogenschijnlijk van de ene dag op de andere toetraden tot pakweg de Bhagwan of de Hare Krishna-beweging? Ze moesten wel gehersenspoeld zijn. Psychologisch onderzoek toonde evenwel aan dat dergelijke vorm van hersenspoeling, het uitwissen van de informatie in het brein, niet bestaat. (Alcock, pp. 210-211) Men kan mensen indoctrineren, misleiden, voorliegen, bedreigen, valse beloftes voorspiegelen, met waanbeelden opzadelen, enzovoort, maar niet zomaar hun herseninhoud laten verdwijnen en vervangen door een geheel ander normen- en waardenstelsel, en mens- en wereldbeeld. Mensen treden doorgaans vrijwillig tot sekten toe, al worden ze tegelijkertijd ook misleid. Ze gebruiken hun cognitieve vermogens om zichzelf (en anderen) ervan te overtuigen dat ze de juiste beslissing nemen, dat de levenswijze van wat buitenstaanders een sekte noemen, geheel aansluit bij hoe ze *echt* willen leven. Ze hebben het gevoel zich eindelijk in een omgeving te bevinden waarin ze helemaal zichzelf kunnen zijn, hun leven volkomen authentiek kunnen leiden. Het toetreden tot de groep heft de vervreemding op die ze tot dan toe ervaarden; hun nieuwe sociale omgeving resoneert veel beter met hun persoonlijkheid dan hun familie en vroegere vriendenkring. Met *brainwashing*, in de betekenis die Edward Hunter er aan gaf, heeft dit alles niet veel te maken.

4.4 Wat zijn dan wel de belangrijkste aspecten die een toetreding tot een sektarische groepering verklaren? Een kernaspect ervan situeert zich in onze sociaalpsychologische eigenschappen. Mensen zijn groepsdieren. We leven al sinds de prehistorie in groepen van enkele tientallen, tot, zoals de Britse evolutiepsycholoog Robin Dunbar berekende, maximum honderdvijftig mensen. (Dunbar, 1998) Als de groep te groot wordt, dan splitst hij zich op. Momenteel leven we met duizenden tot honderdduizenden en miljoenen mensen samen in gemeenten, steden en megasteden. Maar zoals Dunbar aantoonde: we blijven in de praktijk leven alsof we tot een groep behoren van enkele tientallen tot ongeveer honderdvijftig mensen. De leden ervan kennen elkaar, weten wie met wie verwant en bevriend is, enzovoort. Grotere aantallen mensen zijn psychologisch moeilijk hanteerbaar. Tot zo'n groep behoren, is een diepe behoefte van nagenoeg iedereen, uiteraard met variatie. Sommigen mensen voelen die behoefte zeer sterk, andere leven meer op zichzelf. Maar gemiddeld genomen en in vergelijking met andere soorten, vertonen we een sterke neiging tot groepsleven, en we houden van intense interacties met andere groepsleden en het ontwikkelen en in stand houden van hechte relaties. Enkele van onze meest positieve eigenschappen zijn er uit voortgekomen, zoals empathie, samenwerking en altruïsme. Dat geldt vooral voor diegenen die we als

groepsleden beschouwen. Voor andere groepen zijn we veel minder empathisch of altruïstisch. Het tegendeel is eerder het geval: het is niet zo moeilijk om groepen tegen elkaar op te zetten en conflicten uit te lokken. Daarom is het, vanuit evolutionair oogpunt, cruciaal om adequaat in te schatten wie tot de eigen groep behoort en wie niet. Wie kunnen we vertrouwen, wie is een loyaal groepslid, wie is potentieel een verrader, een *free rider*, een mogelijke deserteur? Wie bedreigt de interne samenhang en stabiliteit?

4.5 Dat sektarische groeperingen inspelen op al deze sociaalpsychologische eigenschappen, is duidelijk. Ook ex-sekteleden beklemtonen vaak het intense gevoel van 'erbij te horen'. Toetreden tot een sekte ervaart men als een warm bad na een koude winter. Wie sociaal is geïsoleerd, eenzaam is, de samenleving als (te) complex en hard ervaart, zich onbegrepen en vervreemd voelt en er moeilijk in slaagt om sociale contacten te leggen, is bijgevolg vatbaar voor de lokroep van een sektarische groep. Eindelijk treft men gelijkgezinden, is er luisterbereidheid en begrip, vriendschap, liefde en steun. Het vertrouwen tussen de leden onderling en het hechte karakter van de onderlinge relaties, is vaak bijzonder groot. Dat kan zich enten op reële familieverbanden, maar vrijwel alle sektarische groepen maken taalkundig gebruik van de natuurlijke band tussen genetische verwanten. De leden noemen elkaar 'broeders' en 'zusters', de leiders zijn 'vader' en 'moeder', enzovoort. De sekte met Charles Manson als leider bestond uit een vijftigtal leden en noemde zichzelf niet toevallig 'The Family'. (Bugliosi & Gentry, 2001) Sommige groeperingen bestaan grotendeels uit reële (biologische) familieverwanten, zoals bijvoorbeeld het geval is met de *Westboro Baptist Church* (Kansas, V.S.). Die religieuze sekte werd berucht door de documentaires erover van de Britse cineast Louis Theroux. Ze houden dagelijks straatprotesten, met borden waarop allerlei haatboodschappen staan, zoals "God hates fags", "Pray for more dead soldiers", en dergelijke meer. Hun focus is vooral gericht op homoseksualiteit, dat ze, op basis van sommige bijbelteksten, extreem verwerpelijk vinden. Aangezien de Verenigde Staten in hun ogen steeds toleranter is tegenover homoseksualiteit, menen ze dat God de V.S. straft, onder meer met de aanslagen van 9/11 en gesneuvelde soldaten in buitenlandse oorlogen. De stichter van de groep is Fred Phelps (1929-2014), een fundamentalistische hel- en verdoemenispredikant. De ongeveer zeventig leden zijn grotendeels familie van elkaar. Het gaat om de kinderen en kleinkinderen van Phelps, hun partners en een deel bekeerlingen. Megan Phelps-Roper, een kleindochter van de stichter die de sekte verliet, getuigt in haar boek *Unfollow* (2019) over de liefde en hechte banden tussen de leden. Ze heeft het over "the camaraderie", en "The sense of family and belonging. The wonderful and smart and kind and generous and supportive church members." (pag. 146) Maar er is meer dan dat. Zoals veel andere sektarische groeperingen, is de *Westboro Baptist Church* er honderd procent van overtuigd gelijk te hebben. De leden hebben God aan hun kant. Hun interpretatie van de Bijbel is de enige juiste, ook al denkt de hele wereld daar anders over. Megan Phelps-Roper haalt de woorden van haar grootvader aan: "There's something wonderfully liberating in the notion that you're one hundred percent right." (pag. 145) De leden leren om nooit toe te geven dat de Kerk fouten kan maken. Megan getuigt over de kracht van die rotsvaste zekerheid in groepsverband:

The incredible feeling of being in a large group of people functioning almost seamlessly, as one, doing meaningful work as the earthly representatives of the Creator of all mankind. We weren't just holding signs on street corners. We were preaching the standards of God, maintaining and defending pure Gospel truth. (pag. 146).

4.6 Megan Phelps-Roper is geboren en getogen in de sekte en als kind geïndoctrineerd, vooral door haar grootvader en haar moeder. (Hoe ze erin slaagde om uit te treden, bespreek ik later.) Dat ze als opgroeiend kind en als tiener rotsvast overtuigd was van het grote gelijk van de sekte, is niet zo moeilijk te begrijpen. Kinderen komen niet ter wereld met een ingebakken kritische zin tegenover gezagsdragers zoals de ouders. Integendeel, ze doen er net goed aan om hun ouders te vertrouwen. Ouders hebben het immers, gemiddeld genomen, zeer goed voor met hun kinderen. Ze geven overwegend goed en beschermend advies. Een kind dat hun raad negeert, loopt ernstige, misschien zelfs levensbedreigende risico's. De evolutionaire logica hiervan is duidelijk: we zijn allen nakomelingen van een zeer lange reeks mensen die oud genoeg werden om zich voort te planten, mede dankzij het feit dat ze als kind voldoende gehoorzaamden aan hun ouders. Het is elementair in elke vorm van een degelijke opvoeding: je kind aanleren hoe het niet ziek of gewond raakt, of erger. We spreken over indoctrinatie als het gaat over het aanleren van ideologische, politieke en levensbeschouwelijke opvattingen, zonder dat men er kan of mag aan twijfelen. Maar vanuit groepspsychologisch oogpunt, kan indoctrinatie ook een levensbelangrijke vorm van bescherming bieden. Wie is geïndoctrineerd, loopt immers minder risico te gaan twijfelen, wat de kans verkleint om als onbetrouwbaar te worden beschouwd. Anders uitgedrukt: indoctrinatie verkleint de kans op verstoting (of vermoord worden; zie bijvoorbeeld sommige uitspraken in de Hadith). Zo kunnen we ook begrijpen hoe leden die recent zijn bekeerd of toegetreden, of waarvan men de loyaliteit in vraag stelt, *zichzelf* indoctrineren en zodoende *zeer snel radicaliseren*. Men treedt toe omwille van het aantrekkelijke van tot een groep van geestverwanten te behoren, die de nieuweling warm onthalen. Dit speelt zowel in op rationele als emotionele aspecten van onze psychologie: men zit cognitief op dezelfde golflengte en het *voelt* ook goed. Bekeerlingen geven aan zich *eindelijk begrepen en gerespecteerd te voelen*; de harten en geesten van de andere leden resoneren mee met de gerekruteerde novicen. Om die waardering, en het respect en begrip niet te verliezen, moeten leden voortdurend hun loyaliteit demonstreren en bewijzen. Dit hangt samen met het gevaar dat elke groep confronteert: bedreigingen van binnenuit, en van buitenaf. Daarom zijn er *labels* nodig, kenmerken of signalen, zowel om duidelijk te maken wie intern potentieel onbetrouwbaar is, als om de groep duidelijk te differentiëren van de buitenwereld. Het is in het belang van nieuwe leden om hun betrouwbaarheid zo snel en zo efficiënt mogelijk duidelijk te maken, teneinde elke mogelijke twijfel omtrent de authenticiteit van hun toetreding weg te nemen. Zo begrijpt men het belang van *hard to fake signals*; vormen van communicatie die ondubbelzinnig de authenticiteit van de toetreding duidelijk maken. De signalen moeten *hard to fake* zijn, dat wil zeggen dat het moeilijk of onmogelijk is om ze op een 'goedkope' manier na te bootsen. Het kan om handelingen gaan, bijvoorbeeld zich dag in dag uit fysiek inspannen voor de groep (Bhagwan, Jonestown); lange en moeilijke teksten uit het hoofd leren (fundamentalistische islamitische en christelijke sekten); aan de straatkant betogen met shockerende protestborden (Westboro Church); van deur tot deur aanbellen om het geloof te verkondigen (Jehova's Getuigen, mormonen), enzovoort. Dit leidt automatisch tot onderlinge competitie bij de groepsleden. Niemand wil achterblijven, dus iedereen spant zich steeds meer in, wat devotie en radicalisering bevordert.

4.7 Men kan niet *doen alsof* men protestborden met haatboodschappen vasthoudt. Men kan niet *faken* een tekst uit het hoofd te kennen. Eenzelfde functie hebben dieetregels, kledijvoorschriften, kapselvoorschriften, enzovoort. Sommige van die signalen gaan ver. Zo kan iemand toestaan dat zijn of haar partner seks heeft met de leider, of met andere leden

(doorgaans hogerop in de hiërarchie), om de loyaliteit of onderwerping te demonstreren. De zogenaamde *snake handlers*, een protestantse sektarische groepering in de Verenigde Staten (voornamelijk in de culturele regio die men *Appalachia* noemt), geven tijdens de erediensten gifslangen door aan elkaar. (Hood & Williamson, 2008) Ze dansen ermee, of leggen ze in hun nek. Een dergelijk ritueel laat zich moeilijk vervalsen. De *free rider*, de meelifter die wel de lusten maar niet de lasten wil van het lidmaatschap, valt hier snel door de mand. Wie een slang weigert aan te nemen, onmaskert zichzelf als een minder betrouwbaar lid, als iemand die de groepscohesie kan ondermijnen. Authentieke toewijding bewijst men door met een ratelslang te dansen. Dit gaat zo ver dat de meeste *snake handlers* die gebeten worden (wat onvermijdelijk soms gebeurt), het serum weigeren. Het tegengif aanvaarden, zou immers nóg meer illustreren dat het geloof en de toewijding wankel is. Hoe verder deze hele dynamiek evolueert, hoe moeilijker het is om terug te keren tot een 'normaler' mens- en wereldbeeld. De groepsleden zijn al snel niet meer in staat om alles wat de goeroe vertelt of schrijft, of wat andere leden aanvaarden, in vraag te stellen. Het twijfelen op zich is verdacht.

Tegelijkertijd is het kritiekloos aanvaarden van zeer onwaarschijnlijke of irrationele opvattingen een duidelijk signaal van *erbij willen horen*. Jim Jones liet zijn leden geloven dat hij de reïncarnatie was van beroemde personen, of zelfs de personificatie van God. Hij was geïnspireerd door *Father Divine* (1876-1965), stichter van de *International Peace Mission Movement*, die claimde dat hij God was. Hij vereenzelvde zich met de wederkomst van Christus, iets wat ook Charles Manson deed, en meerdere andere 'spirituele leiders'. De Nederlandse sekteleider Lou de Palingboer (Louwrens Voorthuizen, 1898-1968) predikte dat hij onsterfelijk, en het verzeen lichaam van Jezus was. Zijn volgelingen erkenden zijn goddelijke status. Jehova's Getuigen zijn ervan overtuigd dat Armageddon zich elk moment kan voordoen, dat wil zeggen het uitmoorden door God en zijn leger van alle ongelovigen; het vernietigen van elke vorm van een wereldse overheid en van alle tegenstanders van het Koninkrijk Gods. Na Armageddon zal de planeet veranderen in een soort aards paradijs, waarin leeuwen gras eten en haaien zeewier. De dood zal niet langer bestaan. Getuigen die reeds oud zijn op dat moment, worden opnieuw jong en de doden komen opnieuw tot leven, in perfecte lichamen. Getuigen speculeren in alle ernst hoe God de massamoord precies zal uitvoeren en wat er achteraf moet gebeuren met de miljarden lijken. De getuigen, de enigen die in leven mogen blijven, zullen lange tijd bezig zijn met het begraven van alle doden. (Evans, 2017) Wie dit alles zondermeer aanvaardt, bewijst een oprechte, betrouwbare, authentieke gelovige te zijn. Meteen zorgt het geloof in extreme onwaarschijnlijkheden en het etaleren van *hard to fake signals*, ook voor een duidelijke differentiatie naar de buitenwereld toe. Dat werkt langs twee kanten: hoe sterker men is verweven in het sektarische leven en denken, hoe moeilijker het is om er weer uit te geraken. Maar het is ook lastig om lid te worden van een sekte, of erin te infiltreren, als het niet menens is. Infiltratie kan het geloof en de dogma's van binnenuit aantasten; daarom staan sektarische organisaties ook wantrouwig tegenover huwelijken of relaties van hun leden met buitenstaanders.

4.8 Vanzelfsprekend is hiermee de vraag hoe verstandige, ook stabiele mensen in een sekte verzeild geraken niet volkomen beantwoord. Het blijft een bijzonder complex gegeven. Maar de essentiële aspecten zijn helder, en men herkent er de karakteristieken in van sektarische groeperingen die we boven aanhaalden. Mensen voelen zich, doorgaans op moeilijke of kwetsbare momenten in hun leven, emotioneel en cognitief aangesproken door het sektarisch gedachtegoed. De sekteleiden, vaak geholpen door het charisma van de leider, omarmen de nieuwe leden, geven ze een gevoel van waardigheid, begrip en respect. Vervolgens dienen de

novicen zichzelf te bewijzen; ze willen aantonen loyaal te zijn, wat tot verdieping van hun overtuiging leidt dat toetreding verstandig en juist is. (Geen enkel sektelid denkt van zichzelf in een sekte te zijn verzeild.) De groepsdruk aan de ene kant, en gepercipieerde vijandigheid van de buitenwereld aan de andere kant, versterkt dit hele proces. De organisatiestructuur van sektarische groepen zorgt voor steeds efficiëntere afzondering, wat informatie die leden tot andere inzichten kan brengen, afblokt. Naarmate men zich meer en meer engageert, mentale en fysieke inspanningen levert en de oorspronkelijke familiale en sociale contacten vervangt door de alternatieven die de sekte biedt, is het steeds moeilijker om terug te keren. In extreme gevallen is de enige uitweg zelfdoding, al dan niet geforceerd of uitgelokt (bijvoorbeeld door een aanval van de autoriteiten, zie bijvoorbeeld David Koresh en de *Branch Davidians*). Dit alles wordt vaak gevoed door de overtuiging tot een zeer bijzondere, moreel superieure of uitverkoren gemeenschap te behoren.

4.9 De concrete, directe oorzaak waarom iemand tot een sektarische gemeenschap toetreedt, kan zeer uiteenlopend zijn. De eerste stap kan een deelname zijn aan een gespreksavond; het bijwonen van een begeisterende lezing van een sekteleider; het meebeleven van een meditatieweekend; de lectuur van een pamflet of een boek; het bekijken van iets op YouTube, enzovoort. Vaak volgt men een familielid of een vriend(in) die reeds is toegetreden. (Stark & Bainbridge, 1980) Het volstaat dat op een of andere wijze een vonk overspringt; de gedachte *daar zit wat in*, om mensen een volgende stap te laten zetten. Wie niet gezegend is met een alerte familie of vriendenkring; wie zich niet voldoende gewaardeerd en gerespecteerd voelt, en wie een gevoel van emotionele, professionele of maatschappelijke vervreemding ervaart, is potentieel kwetsbaar. De rest volgt vanzelf uit onze groepspsychologische mechanismen, en door rationalisatie en zelfbedrog. (Trivers, 2014) De hele dynamiek, alsof men cognitief in een fuik is verzeild, is vergelijkbaar met de wijze waarop mensen politiek en ideologisch radicaliseren, en hoe men zichzelf ervan overtuigt dat volstrekt ongeloofwaardige en ontkrachten pseudowetenschappen en complottheorieën correct zijn. Dat laatste heet *motivated reasoning*: de wijze van redeneren om op een bevooroordeelde wijze een opvatting te verdedigen waaraan we vooral omwille van emotionele redenen gehecht zijn. (Novella, 2018)

5. Hoe geraakt men er uit?

5.1 Er is meer wetenschappelijk inzicht in de psychosociale dynamiek hoe mensen er toe komen om toe te treden tot een sektarische groepering, dan over de vraag hoe ze er weer afstand kunnen van nemen. In het algemeen gaat het over een meer algemene problematiek: hoe komen we los van foute opvattingen (bv. bijgeloof, pseudowetenschap, complottheorieën), en van handelingen, gewoontes of relaties die zinloos of zelfs schadelijk zijn? Hoewel mensen in staat zijn tot rationeel denken en handelen, is het niettemin evident dat onze redelijke vermogens ons geregeld in de steek laten, of erger: we gebruiken ze vaak om onredelijk denken en handelen te ondersteunen. *Les excuses sont faites pour s'en servir*, zoals de (Waalse) volksmond het zegt, of, zoals we reeds aanstipten: *motivated reasoning*. Het hele proces van *motivated reasoning*, het bedenken van (drg)redenen en (pseudo)argumenten om een opvatting tegen de feiten en de logica in te blijven verdedigen, komt voort uit *cognitieve dissonantie*. De psychologische theorie hierover, bekend als de cognitieve dissonantiethoorie, gaat terug tot het werk van Leon Festinger (1919-1989).

(Festinger et. al., 1956) Ze helpt verklaren waarom het zo moeilijk is voor velen om zich te ontworstelen aan het zwaartekrachtsveld van een sektarische groepering. Festinger vroeg zich af wat zich afspeelt in het hoofd van iemand met een bepaalde sterke overtuiging en zich geconfronteerd ziet met informatie die daar radicaal tegen indruist. Je denkt bijvoorbeeld zeer negatief over kernenergie, en dan blijkt uit een wetenschappelijk rapport dat het de meest duurzame energievorm is. Of je hebt een rotsvast vertrouwen in een bepaalde politicus, tot een onderzoeksjournalist aantoont dat hij al jaren financiële fraude pleegt. Hoe gaan we hiermee om? De mentale botsing tussen de overtuiging enerzijds en de conflicterende informatie anderzijds, zorgt, zoals Festinger het beschreef, voor *cognitieve dissonantie*. Dat is een onaangenaam gevoel. Ons brein houdt niet van dergelijke contradicties. Daarom, aldus Festinger, trachten we de dissonantie te *reduceren*. Die *cognitieve dissonantiereductie* kan in essentie op twee manieren gebeuren. Ofwel geven we de oorspronkelijke opvatting op, en vervangen we ze door de nieuwe gegevens, ofwel blijven we eraan vasthouden. Die laatste optie doet zich vooral voor wanneer we reeds in sterke mate investeerden in onze overtuiging. Die investering kan mentaal zijn, emotioneel, financieel, enzovoort. Anders uitgedrukt: hoe meer we ons engageerden voor een idee, een groep, een persoon, een ideologie, een theorie, enzovoort, hoe moeilijker het is om er weer afstand van te nemen. Maar de cognitieve dissonantie die ontstaat door de conflicterende informatie, moeten we op een of andere wijze reduceren. Daartoe dient *motivated reasoning*. We kunnen de nieuwe informatie betwisten, of de oorspronkelijke opvatting herzien of herwaarderen. Hierop zijn talloze variaties mogelijk, en we blijken verrassend goed te zijn in het bedenken van argumenten die ons toelaten om onze (achterhaalde) denkbeelden hardnekkig, en soms geheel tegen beter weten in, te blijven verdedigen. (Tavris & Aronson, 2020)

Het klassieke voorbeeld, afkomstig van Leon Festinger zelf, gaat over een sektarische groep die ervan overtuigd was dat de wereld zou vergaan. De datum was precies voorspeld: op 21 december 1954 zou, vroeg in de ochtend, een zondvloed de wereld vernietigen. De goeroe van de groep was een vrouw, door Festinger Marian Keech (een pseudoniem) genoemd. Keech beweerde dat de ware gelovigen, die ze rond zich had verzameld, de vernietiging van de aarde zouden overleven. Een UFO zou hen kort ervoor oppikken en redden. De leden hadden allen sterk geïnvesteerd in de profetie van Keech: ze gaven reeds maanden vooraf hun job op, hielden hun kinderen thuis van school, gaven hun spaarcenten uit, trachten anderen te overtuigen, enzovoort. Toen 21 december verliep zonder noemenswaardige gebeurtenissen, trad er sterke cognitieve dissonantie op bij de *believers*. Ze waren er volkomen van overtuigd dat die dag de wereld zou vergaan, maar er gebeurde helemaal niets. Ook de UFO daagde niet op. Het is dan de meest rationele optie om de vergissing toe te geven. Sommige sekteleiden deden dit ook. Een deel daarvan zag in te zijn misleid door Marian Keech, en verliet gedesillusioneerd de groep. Een ander deel ging ervan uit dat Keech zich vergist had van datum, een redenering die wel vaker gebruikt is door sekten die het einde van de wereld voorspelden. Jehova's Getuigen deden dit meerdere keren, telkens verkeerdelijk. Het gevolg is niet zozeer dat men inziet dat die voorspellingen waardeloos zijn, maar dat men geen precieze data meer opgeeft. Nu luidt het dat de wereld "binnen afzienbare tijd" zal vergaan, of dat "het einde nabij is". Het is duidelijk dat een dergelijke voorspelling lange tijd van een zekere mate van geldigheid kan genieten. (Veel christenen wachten nog steeds op de wederkomst van Christus, voorspeld in het Nieuwe Testament.) Marian Keech bedacht zeer snel een verklaring voor de ogenschijnlijke mislukking van haar profetie. Ze had een boodschap van hogerhand ontvangen, die aangaf dat God had beslist om de aarde niet te vernietigen. Zijzelf en haar

trouwe leden verspreidden, dankzij hun oprechte geloof in de voorspelling, zoveel licht dat God besliste om de mensheid te redden. Deze briljante cognitieve dissonantiereductie maakte het onmiddellijk mogelijk om de verpletterend ontkrachtende feiten (de wereld was *niet* vergaan) te negeren. Bovendien liet ze ook toe dat de sekteleiden hun eigenwaarde konden behouden. Ze waren het mikpunt van spot, maar konden daartegen inbrengen dat dankzij hun overtuiging, de wereld was gered. Met andere woorden, het feit dat buitenstaanders nog in staat waren om de sekteleiden uit te lachen, was te danken aan de geridiculiseerde opvattingen van de leden zelf! De wereld was niet vergaan, dankzij het geloof van Marian Keech en haar volgelingen dat de wereld wél zou vergaan. Het is een redenering die men onmogelijk kan ontkrachten, wat haar tot een ideale vorm van dissonantiereductie maakt⁸.

5.2 Voor wie mensen er wil toe brengen om een sektarische groepering te verlaten, is inzicht in de soms contra-intuïtieve gevolgen van cognitieve dissonantie belangrijk. Men kan immers relatief makkelijk het tegengestelde effect veroorzaken dan wat de bedoeling was. Naarmate men er meer tegen in gaat, graven de leden zich dieper in; ze vinden voor zichzelf nog sterkere argumenten die hun sektarische mens- en wereldbeeld verantwoorden en worden nog meer loyaal naar de leider toe, naar de groep en de ideologie. Maar niets doen, is vaak ook geen optie. De beste strategie komt erop neer dan men op voorzichtige, genuanceerde en subtiele wijze de leden laat twijfelen. Het is de essentie van de getuigenissen van tal van ex-sekteleden. Ik bespreek enkele voorbeelden. Megan Phelps-Roper, ex-lid van de Westboro Baptist Church, was als sektelid bijzonder actief op Twitter en andere sociale media. Ze reageerde op nagenoeg elke vraag, elke kritiek, elk haatbericht van iemand uit de buitenwereld. In de loop der jaren ontwikkelde ze honderden standaardantwoorden op steeds weer dezelfde verwijten en vragen. Haar reacties waren schoolvoorbeelden van *motivated reasoning*, maar daar was ze zichzelf uiteraard niet van bewust. De twijfel sloop onder meer binnen dankzij bescheiden, niet confronterende berichtjes van iemand die een oprechte belangstelling voor haar had ontwikkeld. Hij veroordeelde haar niet, maar begreep hoe haar was aangeleerd om alles zwart-wit te zien, zonder enige nuance; hoe het er in gehamerd was dat haar kerk altijd volkomen gelijk had, niet in het minst wat de interpretatie van de bijbel betreft; hoe ze er toe was gekomen om de samenleving als de vijand te zien, enzovoort. Chad, zoals hij heet, was een van de zeer weinige buitenstaanders die geduld had met haar, die haar niet uitschold of haar niet van meet af aan duidelijk maakte hoe fout ze wel zat. Hij liet haar kennis maken met muziek, films, *stand up comedians* en schrijvers die ze anders nooit zou leren kennen. Hij stelde haar vragen over haar opvattingen en handelingen, maar zonder die onmiddellijk neer te halen. Langzaam maar zeker volstonden haar standaardantwoorden niet langer. Chad bleef vragen om verdere verduidelijking: waarom bijvoorbeeld de haatberichten bij begrafenissen van gesneuvelde soldaten? Megan, zoals alle leden van de sekte, wist hoe dit soort acties te rationaliseren. Ze gaf aan blij te zijn dat er doden vallen, omdat ze het als een teken van God beschouwde. Tegenover de onverzettelijkheid van Megan – de kerk heeft altijd gelijk – plaatste Chad het leed van de families van de soldaten, bescheidenheid, medeleven, en de onverzoenlijkheid van de haatboodschappen met de boodschap van Jezus. Ze hadden talloze e-mail en twitterdiscussies over de mogelijke interpretaties van de bijbel. Megan was er tot dan toe rotsvast van overtuigd dat er maar één juiste interpretatie kon zijn: die van de *Westboro Baptist Church*. Langzaam maar zeker sijpelde de twijfel binnen. Wat is de kans dat

⁸ Voor een boeiende analyse vanuit het perspectief van de cognitieve dissonantietheorie van een hedendaagse groepering die het einde van de wereld voorspelde, zie de documentaire *Right Between Your Ears* (van Sheila Marshall & Kris De Meyer): <http://www.rightbetween.com/>

één persoon, de stichter van de kerk en haar grootvader, de enige echte ware betekenis van de bijbel doorgrondt, tegenover ruim een miljard andere christenen? Misschien is er meer dan één 'waarheid' mogelijk? De ene vraag leidde tot de andere, wat haar in verwarring bracht, haar diepgewortelde zekerheden aantastte en zelfs haar identiteit bedreigde. Wie was ze, als ze niet meer voor de volle honderd procent geloofde dat de kerk altijd gelijk had, noch dat de bijbel op alles het juiste antwoord wist? Ze begreep dat de bijbel contradicties bevat; dat het onfeilbaar gewaande boek zowel tot haat en geweld, als tot medeleven en liefde oproept. Misschien was het uiteindelijk ook maar mensenwerk? Het begon haar te dagen dat ze, net zoals alle andere leden, haar leven vergooide aan een resem illusies en aan activiteiten die de ellende in de wereld enkel doen toenemen. De kerk eiste de doodstraf voor homoseksualiteit, maar Jezus verzette zich tegen de steniging van een vrouw die overspel pleegde. De doctrines van de *Westboro Church* bleken verre van consistent. Gaandeweg kon ze ook haar familie in een ander licht zien. Heel haar leven idealiseerde ze haar grootvader, maar eens ze de twijfel toeliet, zag ze hem voor wie hij echt was: een welmenende, maar uiterst fanatieke man, die zowel zijn vrouw als zijn kinderen had mishandeld, en de hele familie ideologisch, maar ook in hun dagelijks leven, gijzelde. Chad begreep hoe ver hij kon gaan. Als het te confronterend en beangstigend werd voor Megan, ging de communicatie over naar muziek, naar boeken en films. Maar vanaf een bepaald moment was er geen weg terug. Megan kon niet anders dan haar dogma's opgeven, en daarmee haar hele manier van leven tot dan toe. Uiteindelijk zag ze de sekte voor wat ze is: "We were a deluded people". (o.c., pag. 163)

5.3 Het alternatief was extreme hypocrisie: misschien wel voor de rest van haar leven doen alsof ze nog achter alles stond waar de kerk in gelooft, en mee blijven haatacties voeren, samen met de rest van de familie. Ze begreep dat zo iets niet leefbaar is, en dat er niks anders opzat dan de groep te verlaten. Dat was verre van eenvoudig. De sekte viel samen met haar leven, haar familie, haar identiteit, haar waarheden, waarden en normen. Eruit stappen, betekende meteen ook verstoting. Ze kon er nooit meer naar terugkeren. Vaak dacht ze de stap niet te kunnen zetten. Wat als haar grootvader wel gelijk had? Dan zou haar afvalligheid, de meest extreme vorm van verraad, haar naar de hel leiden. Maar ze zag in dat ze het slachtoffer dreigde te worden van haar jarenlange indoctrinatie, van de drogredenen die ze had aangeleerd, van irrationele cognitieve dissonantiereductie. Evenzeer begreep ze dat zelfs de meest fanatieke sekteleiden, waaronder haar eigen moeder, zelf ook slachtoffer waren; gijzelaars van een ideologie, net zoals bijvoorbeeld ruim acht miljoen Jehova's Getuigen en tientallen miljoenen Noord-Koreanen. De buitenwereld ziet de sekte als een bende losgeslagen haatzaaiers, maar:

[T]he truth is that the church's radical, recalcitrant position is the result of very common, very human forces – everything from fear, family, guilt and shame, to cognitive dissonance and confirmation bias. (...) And when these forces are coupled with group dynamics and a belief system that caters to so many of our most basic needs as human beings – a sense of meaning, of identity, of purpose, of reward, of goodness, of community – they provide group members with an astonishing level of motivation to cohere and conform, no matter the cost. (o.c., pag. 275)

Dat lijkt me een zeer correcte analyse. Megan Phelps-Roper slaagde er uiteindelijk in om de sekte te verlaten. Ze trouwde met Chad, en geeft nu lezingen over empathie en

verdraagzaamheid over ideologische grenzen heen⁹. Ze is blij dat ze de moed had om die, voor haar reusachtige, existentieel bedreigende stap te zetten. Het had ook anders kunnen lopen. Ze had de berichtjes van Chad kunnen negeren. De cognitieve dissonantiereductie had evengoed haar geloof en vertrouwen in de kerk kunnen *vergroten*, in plaats van eroderen. Ze bracht een enorm persoonlijk offer: de definitieve breuk met het grootste deel van haar familie, en het besef dat ze haar geliefden veel pijn deed met haar beslissing.

5.4 Andere getuigenissen van ex-sekteleden vertonen hetzelfde stramien. Lloyd Evans, de afvallige Jehova Getuige, doet verslag van zijn ommezwaai in zijn boek *The Reluctant Apostate* (2017). De centrale mechanismen zijn ondertussen herkenbaar. Ik beperk me hier tot de concrete aanleiding die Evans deed twifelen. Evans las voortdurend boeken en artikelen geschreven door vooraanstaande Jehova's Getuigen. Op een zeker moment kreeg hij *Pay Attention to Daniel's Prophecy* (1999) in handen. Het boek bespreekt de betekenis van het Bijbelse boek Daniël. Er is een passage die beschrijft dat een wild beest zich tegen de Allerhoogste zal keren, en zijn heiligen zal lastigvallen. Het boek dat Evans las, beweerde dat de verwijzing naar de 'heiligen' op de getuigen slaat die in 1914 leefden, het jaar dat, volgens de mythologie van Jehova's Getuigen, Jezus koning werd in de hemel en Satan tot een verblijf op aarde verbande¹⁰. De interpretatie werd ondersteund door bepaalde periodes in het boek Daniël te laten overeenkomen met de Eerste Wereldoorlog, en met de aanvangsdatum van Jezus' hemelse koninkrijk. Voor buitenstaanders klinkt dit alles exotisch en vergezocht, maar voor Evans was het cruciaal: "It felt like the writers were trying to make dates in history fit with scripture". En hij vervolgt: "It was at this point that something very strange happened. I found myself consciously disagreeing with Watchtower's explanation of something". (pag. 84) Het is iets wat vaak opduikt in getuigenissen van ex-sekteleden. De twijfel start bij wat ogenschijnlijk een detail lijkt. Een bewering die niet blijkt te kloppen. Iets waarbij men jarenlang niet stilstond, of waarvan men wel inzag dat er mogelijks een probleem was, maar men liet het passeren. Tot op een bepaald moment. Dan blijkt dat detail het scheurtje te zijn waardoor het licht binnenkomt, wat uiteindelijk tot een omschakeling van het mens- en wereldbeeld leidt. Door die paar foute zinnen in het boek over de profeet Daniël, begreep Lloyd Evans dat *The Governing Body*, de raad van bestuur van Jehova's Getuigen, ook maar gewone, feilbare mensen zijn:

For the first time, I began to look on the Governing Body, not as oracles of truth and wisdom guided by God's spirit, but as a group of men in Brooklyn who were just making it up as they went along – guessing at the meaning of scripture and shoehorning Bible prophecy to make it line up with events in the organization's history. (pag. 85)

Vervolgens begon Evans informatie op te zoeken die de doctrines van Jehova's Getuigen in vraag stelt, bijvoorbeeld over de evolutietheorie, het einde van de wereld, seksualiteit, bloedtransfusie, enzovoort. Dit was een grote stap: sekteleiden worden niet verondersteld kritische teksten te lezen. Evans, zoals zoveel ex-sekteleden in die cruciale periode tussen het begin van de twijfel en uittreding, nam nog deel aan bijeenkomsten, erediensten, rituelen et cetera, maar was er met zijn hart en zijn hoofd niet langer meer bij. Uiteindelijk stelde hij zich

⁹ Zie bijvoorbeeld haar TED talk:

https://www.ted.com/talks/megan_phelps_roper_i_grew_up_in_the_westboro_baptist_church_here_s_why_i_left?language=nl

¹⁰ De precieze betekenis van het jaar 1914 is ingewikkeld en gaandeweg herzien, maar verder niet relevant voor ons verhaal.

de centrale vraag: "What do I really believe?", om vervolgens een "alarming discovery" vast te stellen: "In my heart, I had stopped being a Witness a long time ago". (pag. 193)

5.5 Ik kan veel andere voorbeelden geven, maar het punt is ondertussen duidelijk. Het verlaten van een sektarische groepering is een eindpunt (en het begin van een nieuw leven) van een mentaal proces dat begint met een weerhaakje: de twijfel aan de juistheid van een uitspraak, of een handeling van een leidersfiguur die moreel niet correct aanvoelt. Het is niet voorspelbaar wat precies de twijfel zal uitlokken. Wat niet of nauwelijks werkt, is de rechtstreekse confrontatie met wetenschappelijke kennis. Zo laten creationisten bijvoorbeeld, zich nooit overtuigen door de stapels boeken die de realiteit van biologische evolutie aantonen. De mentale ontvankelijkheid ervoor ontstaat maar *nadat* de twijfel de creationistische dogma's reeds ondermijnde. Dat leren we ook uit de recente studies van het geloof in complottheorieën. De Amerikaanse onderzoekster Stephanie Kemmerer bijvoorbeeld, beschrijft een zekere Jitarth Jadeja, die een tijdlang volkomen overtuigd was van de waarheid van de zogenaamde QAnon samenzweringstheorie¹¹. (Kemmerer, 2021) Er zou een 'staat in de staat' zijn, de *deep state*, die achter de schermen de echte politieke macht in handen heeft en de media en Hollywood controleert. De centrale figuren daarin, de geheime elite, zijn beroemdheden en democratische politici. Ze ontvoeren kinderen, om ze seksueel te misbruiken en te folteren. De *believers* zien Donald Trump als de grote verlosser, die het pedofiele netwerk zal oprollen. De 'Q' in QAnon slaat op een vermeende *insider*, die anoniem wil blijven en geregeld ergens op internet stukjes informatie plaatst, 'Q Drops' genoemd door de aanhangers van de complottheorie. Wie die berichten kan ontcijferen, weet wat er echt aan de hand is, hoever het staat met het ontmantelen van het netwerk, enzovoort. Jitarth Jadeja, getuigt dat zijn geloof begon te verzwakken toen 'Q' een 'Q Drop' plaatste waarin hij voorspelde dat Donald Trump de frase "Tippy top" in een van zijn toespraken zou gebruiken. Dat gebeurde vervolgens ook effectief, maar Jadeja realiseerde zich dat Trump de uitdrukking "Tippy top" zeer vaak gebruikt, ook al lang voor Q's 'voorspelling'. Ik citeer Kemmerer: "That was the moment Jadeja realized he had been lied to. It was a moment of harsh self-realisation. From his experiences, looking back, he was able to see all of the clues that he could not see at the time he was enmeshed in it. (...) The way out of QAnon is through facts and knowledge." (pag. 35)

Kemmerer heeft ongetwijfeld gelijk, maar feiten en kennis alleen zijn niet voldoende. Er is ook vertrouwen nodig, in (andere) mensen en confronterende informatie. Iemand op weg naar een uittreding, ervaart angst en onzekerheid. Hoe zal de buitenwereld me benaderen? Kan ik daar een nieuw leven opbouwen? Wat betekent dit voor mijn identiteit en voor de fundamentele aspecten van mijn bestaan? Weinigen zijn in staat om geheel alleen in het diepe water te springen en niet helemaal onder te gaan. Daarom zijn verenigingen van ex-leden belangrijk. Afvalligen vinden er steun, waardering en begrip bij elkaar; ze beseffen beter dan wie ook de complexiteit van de problematiek. Cruciaal zijn ook partners, vrienden en familieleden. Wie iemand verliest aan een sekte, doet er goed aan die persoon nooit op te geven; een terugkeer, hoe moeilijk ook, is nooit onmogelijk. (Hassan, 2012)

¹¹ Zie ook Lord & Naik (2020). De wetenschapsauteur Mick West (2018) beschrijft meerdere vergelijkbare voorbeelden, zoals iemand die lange tijd geloofde dat de "flat earth theory" correct is; dat 9/11 is veroorzaakt door de Amerikaanse overheid, enzovoort.

6. Concluderend

Wie niet vertrouwd is met sektarisch gedachtegoed, kan zich moeilijk inbeelden hoe extreem afwijkend sektarische opvattingen kunnen zijn. Men gelooft in pseudowetenschappen, logische onmogelijkheden, morele onzinnigheden, complottheorieën, onwerkzame geneeswijzen, mythische verhalen, onbestaande mentale krachten, in de macht van de duivel en engelen, enzovoort. Voor buitenstaanders komt dit alles al snel over als volslagen absurd, maar voor de *insiders* is alles logisch, samenhangend, helder en vanzelfsprekend. Het is een vreemde ervaring om ermee te worden geconfronteerd, vergelijkbaar met de avonturen die Lewis Carroll zijn personage Alice laat beleven (*Alice in Wonderland*, en *Through The Looking-Glass*). In de parallelle wereld waarin Alice terecht komt, is alles wat afwijkend is in haar wereld, normaal; wat onlogisch is, logisch, enzovoort. Het is zeer moeilijk om in een dergelijk geloofssysteem alternatieve opvattingen te laten binnendringen. Het behoort tot de eigenschappen zelf van sektarische ideologieën, dat ze zich immuniseren tegen ondergravende en kritische informatie. Ze verwachten dit net: hoe sterker de kritiek of ridiculisering van buitenaf, hoe groter de zelfzekerheid van sekteleiden wordt.

We bespraken in dit artikel meerder kenmerken van sektarische organisaties. Bijzonder belangrijk zijn de gevoelens van eigenwaarde, van uitverkorenheid en van zingeving die een sekte, althans tijdelijk, aan haar leden kan geven. Wie zich miskend of ondergewaardeerd voelt, gedeprimeerd is en de weg kwijt lijkt te zijn, stelt zich ongewild kwetsbaar op voor de retoriek en de rekruteringsmechanismen van sekten. De huidige samenleving is jachtig, ingewikkeld, competitief, en soms weinig sociaal. Veel mensen ervaren eenzaamheid, en dreigen te vervallen in nihilisme. Dat leidt tot existentiële vragen, waarop sekten een antwoord lijken te hebben. We wezen erop dat mensen gaandeweg uit vrije wil toetreden tot sekten; ze worden niet gebrainwasht of op een of andere wijze verplicht. Maar dat betekent niet dat hun perspectief op zichzelf, op de groep waartoe ze toetreden en op hun toekomst, objectief en redelijk is. Onze cognitieve vermogens maken rationeel denken mogelijk, maar ze duwen ons evengoed de mist in. (Braeckman & Boudry, 2011) Emotionele factoren, zoals eenzaamheid en existentiële angst, versterken die kwetsbaarheid. Overwegend treden mensen uit vrije wil toe tot een sektarische groepering, maar ook iemand die vrij handelt, is vatbaar voor zelfbedrog, tunnelvisie, wensdenken en andere psychologische factoren die het redelijk denken vernauwen. De andere kant van deze medaille kunnen we positief interpreteren: sekteleiden zijn geen gehersenspoelde zombies, maar gijzelaars van een misleidende ideologie. Ze redeneerden zichzelf steeds dieper de sektarische fuik binnen, maar ze kunnen zichzelf er ook weer uit redeneren. Het eerste wat daarvoor nodig is, is het durven betwijfelen van de sektarische zekerheden. Dat lukt doorgaans slechts dankzij de geduldige en begripvolle steun van buitenstaanders.

Bibliografie

Alcock, J. (2018). *Belief. What It Means To Believe And Why Our Convictions Are So Compelling*. Prometheus Books.

- Alcock, J. (2018). *Belief. What It Means To Believe And Why Our Convictions Are So Compelling*. Prometheus Books.
- Barker, E. (1990). *New Religious Movements*. Unipub.
- Braeckman, J. & Boudry, M. (2011) *De ongelovige Thomas heeft een punt*. Houtekiet.
- Bromley, D. (2004). *Whither New Religions Studies?: Defining and Shaping a New Area of Study*. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, 8 (2), 83–97.
- Bugliosi, V. & Gentry, C. (2001). *Helter Skelter: The True Story of The Manson Murders*. W.W. Norton & Co.
- Cioffi, F. (1998). *Freud and the Question of Pseudoscience*. Open Court Pub Co.
- Cult Research. (geraadpleegd 14 mei 2021) *Characteristics Associated With Cults*. <http://cultresearch.org/help/characteristics-associated-with-cults/#>
- Denaux, A. (2002). *De houding van de Belgische autoriteiten tegenover nieuwe religieuze bewegingen*. *Ethiek & Maatschappij*, 5^e jaargang, nr. 1, 6-19.
- Dunbar, R. (1998). *Grooming, Gossip and the Evolution of Language*. Harvard University Press.
- Evans, L. (2017). *The Reluctant Apostate*. JLE Publishing.
- Festinger, L. et. Al. (1956). *When Prophecy Fails. A Social and Psychological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World*. Harper-Torch Books.
- Goodrick-Clarke, N. (1995). *The Occult Roots of Nazism. The Ariosophists of Austria and Germany, 1890–1935*. The Aquarian Press.
- Guinn, J. (2017). *The Road to Jonestown. Jim Jones and Peoples Temple*. Simon and Schuster.
- Hassan, S. (2012). *Freedom of Mind: Helping Loved Ones Leave Controlling People, Cults, and Beliefs*. Freedom of Mind Press.
- Heimlich, J. (2011). *Breaking Their Will. Shedding Light on Religious Child Maltreatment*. Prometheus Books.
- Hood, R. & Williamson, W. (2008). *Them That Believe. The Power and Meaning of the Christian Serpent-Handling Tradition*. University of California Press.
- Hunter, Ed. (1951). *Brain-washing in Red China. The Calculated Destruction of Men's Minds*. Vanguard Press.
- International Cultic Association. (geraadpleegd 14 mei 2021) *Characteristics Associated With Cultic Groups*. <https://www.icsahome.com/articles/characteristics>

- Kemmerer; S. (2021) *Life, The Universe, and Everything*. Skeptical Inquirer, vol. 35, march/april.
- Lewis, J. (2001). *Odd Gods: New Religions and the Cult Controversy*. Prometheus Books.
- Lewis, J., ed. (2006). *The Order Of The Solar Temple*. Ashgate Publishing.
- Lord, B. & Naik, R. (2020, geraadpleegd 14 mei 2021) *He went down the QAnon rabbit hole for almost two years. Here's how he got out*. <https://edition.cnn.com/2020/10/16/tech/qanon-believer-how-he-got-out/index.html>.
- Morelli, A. (1997). *Open brief aan de sekte van de sektetegenstanders*. EPO.
- Novella, S. (2018). *The Skeptic's Guide to the Universe*. Grand Central Publishing.
- Oliver, P. (2012). *New Religious Movements: A Guide for the Perplexed*. London and New York: Continuum.
- Phelps-Roper, M. (2019). *Unfollow. A Journey From Hatred to Hope. Leaving the Westboro Baptist Church*. Farrar, Straus and Giroux.
- Richardson, J. (1993). *Definitions of Cult: From Sociological-Technical to Popular-Negative*. *Review of Religious Research*, Vol. 34, No. 4, 348-356.
- Shermer; M. (1997). *Why People Believe Weird Things*. Henry Holt & Co.
- Singular, S. (2008). *When Men Become Gods. Mormon Polygamist Warren Jeffs, His Cult of Fear, and the Women Who Fought Back*. St. Martin's Press.
- Stark, R. & Bainbridge, W. (1980). *Networks of Faith: Interpersonal bonds and recruitment to cults and sects*. *American Journal of Sociology*, 85 (6), 1376-1395.
- Stork, C.J. (2009). *Breaking the Spell. My Life as a Rajneeshee and the Long Journey Back to Freedom*. Pan Macmillan.
- Tavris, C. & Aronson, E. (2020, 3e editie).: *Mistakes were made (but not by me). Why We Justify Foolish Beliefs, Bad Decisions, and Hurtful Acts*. Mariner.
- Trivers, R. (2014). *The Folly of Fools: The Logic of Deceit and Self-Deception in Human Life*. Basic Books.
- Vermeersch, E. & Braeckman, J. (2019). *De rivier van Herakleitos*. Houtekiet.
- West, M. (2018). *Escaping The Rabbit Hole. How to Debunk Conspiracy Theories Using Facts, Logic, and Respect*. Skyhorse Publishing.